

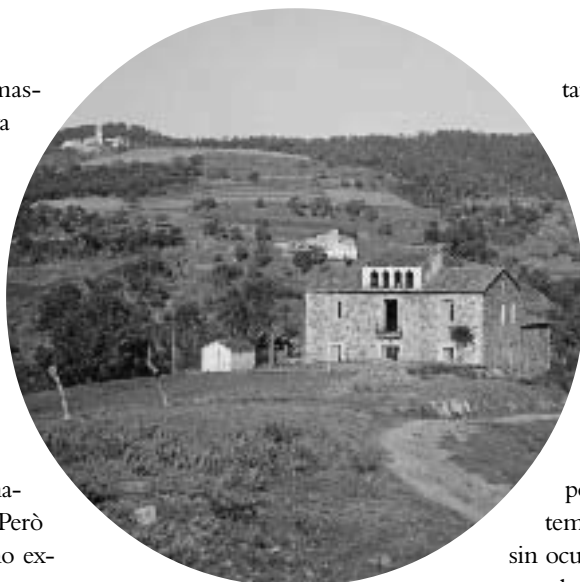
PATRIMONI HISTÒRIA // Elvis Mallorquí > TEXT

Els masos

La gran majoria dels habitants de les Gavarres i d'Ardenya han viscut en masies aïllades, moltes de les quals es troben en perill de desaparició.

Les condicions naturals dels massissos de les Gavarres i Ardenya han atorgat als masos un paper fonamental en l'organització del territori i del poblament. Molts geògrafs, com Joan Vilà i Valentí, han assenyalat que el relleu trencat i l'abundància de punts d'aigua al Pre-pirineu i a bona part de la Catalunya Vella facilitava la instal·lació dels habitatges de famílies pageses i de les seves explotacions –els masos– en clarianes obertes al bosc. Però els factors mediambientals no ho expliquen tot: també cal tenir en compte les circumstàncies històriques que, des dels primers segles de l'edat mitjana, van intervenir en l'aparició i la multiplicació dels masos.

Al segle X apareixen els primers masos documentats a les Gavarres, dos a Fitor el 948 i un a Montnegre el 998. Pel que en sabem, devien ser unifamiliars i els seus propietaris els podien donar i vendre. A partir de mig segle XI les notícies sobre masos es multipliquen. Sembla, fins i tot, que s'hagin repartit entre ells totes les terres de la parròquia: els anys 1083 i 1087 el mas d'Adalbert Ramon, a Sant Cebrià dels Alls, i el d'Adelaida, a Santa Àgata, disposaven d'un territori compacte a l'interior del qual hi havia cases, arbres, terres i vinyes. Al segle XII, el nombre de masos continua crei-



xent: el 1116, n'hi havia sis en el domini d'un cavaller a Sant Cebrià de Lledó; el 1151, quatre en el terme de Montalt, que era del comte de Barcelona i, a Malvet –Sant Cebrià dels Alls–, on un segle abans només hi havia hagut dos masos, el 1178 n'hi havia més de cinc.

Va ser tan important la difusió dels masos a les Gavarres, que els senyors feudals van veure's obligats a adaptar-hi l'organització dels seus dominis. Des del segle XI, els masovers havien de satisfer una colla de drets i censos als senyors: pernes de porc, mitgeres d'ordi, tasques de les terres –l'onzena part de la collita–, albergues, forces, toltes, joves, batudes, podades, tragnes i moltes altres prestacions. Aquestes relacions es van definir, de mica en mica, en un sistema de doble propie-

tat sobre els masos: per una banda, els pagesos gaudien del «domini útil» sobre la seva explotació –la podien vendre o donar i n'organitzaven la producció segons les seves necessitats–; per l'altra, els senyors, com a titulars del «domini directe», rebien tot el conjunt de drets sobre les terres dels masos i els seus habitants –que també podien vendre i traspassar. El sistema, mentre els masos estiguessin ocupats, funcionava a la perfecció per als senyors, per als cavallers i per a les institucions eclesiàstiques. Per això, van intentar garantir-ne la seva continuïtat en el temps amb unes pràctiques que els permetien controlar estrictament les persones dels masos i mantenir la unitat de l'explotació, sense fragmentacions derivades de divisions successòries. Així, van imposar la servitud als habitants dels masos, que van esdevenir «persones pròpies» dels seus senyors –la qual cosa implicava, entre d'altres, que no podien abandonar el mas sense pagar la remença–, i van promoure el sistema de l'hereu únic al mas tot obligant les filles i els fills segons a renunciar, en favor del germà gran normalment, als drets que tenien sobre el patrimoni dels pares.

Al segle XIV, doncs, l'organització de la societat rural girava entorn

Can Cabruja és l'únic supervivent dels quatre masos que hi havia el 1064 al lloc de Cabruja, a la parròquia de Santa Pellaia // FOTO: Ajuntament de Girona (CRDI), fons Joan Masó, n. 805, 15.04.1934.

L'inventari del mas Maruny de Cruïlles (1723)

dels masos. Tot i les limitacions a la llibertat personal, el fet de residir en un mas comportava també gaudir de la possibilitat de tenir més recursos que no pas els habitants de les viles. No és pas que els masos medievals fossin grans ni rics, però cadascun disposava d'un conjunt important de terres de cereals, horts, vinyes, avellaners, oliveres, suros i bosc; a més, com passava al mas Maruny de Cruïlles el 1327, cada casa tenia uns animals que, molt sovint, eren engreixats per tal de vendre'ls a mercat; el de Monells, en aquests anys, sembla gairebé especialitzat en l'intercanvi de bestiar. Tot plegat contribuïa fortament que s'identifiquessin els habitants dels masos amb les seves cases: de fet, fins al segle XVIII –en què es va generalitzar la masoveria–, el cognom dels pagesos coincidia amb el nom del mas. I encara avui, a pagès, es coneix les persones per la casa on van néixer o han viscut. «Jo fa cinc-cents anys que sóc aquí dalb», deia fa uns pocs anys en Joanet de can Vinyoles d'Amont, de Sant Mateu de Montnegre, que s'havia llegit atentament les llibretes de quatre i cinc segles d'antiguitat que els seus avantpassats havien conservat.

Que hi hagués continuïtat, però, no vol pas dir que no hi hagués cap canvi. La crisi baixmedieval, encetada amb la Pesta Negra de 1348, va fer que molts masos desapareguessin i que les seves terres fossin integrades a les explotacions veïnes. És el que va passar al veïnat de Montnegre, on el 1314 el monestir de Santa Maria de Cervià tenia el domini directe de dotze masos, dels quals l'any 1744 només en quedaven sis d'habitats. El resultat de les guerres remences del segle XV, a

El 6 de juny de 1327, Venguda, vídua deixada de Pere de Maruny de Cruïlles i tutora de la seva filla Antònia, va fer redactar un «inventarium» o «repertorium» de tots els béns que quedaven en herència de la seva filla. L'acta es va fer seguint les ordres del jutge ordinari del castell de Cruïlles, Bonet Adroer, per tal d'evitar mals i arraconar qualsevol sospita de frau.

Primer de tot, la vídua va fer registrar els béns mobles: tres flassades, tres capçals –coixins–, dos escons, dos sacllits –màrfegues–, quatre llençols, dues tovalles, tres parells de manutgers –potser unes tovalles–, una tina, un vixellum –gran recipient– de dues somades i un altre d'una somada i mitja; un trespeus, una paella, un forrey –pala de ferro per remenar les brases–, una loga, una rella de l'arada, dues aixades, quatre ovelles, un bou, una vaca, un ase, dues truges, dos porcells i cinc escrinys –cofes–.

I després van venir els immobles: el mas de Maruny, que era a la parròquia de Cruïlles, un clos que era a llevant de la casa, una vinya que era a ponent, el dret d'anar tres dies una setmana i dos la següent al molí de sa Morera; una terra prop del molí, una vinya al lloc dit puig de Lapart, una terra al lloc anomenat comes de sa Morera i una possessió de bosc també a sa Morera.

El document, escrit pel notari de Cruïlles Jaume Martí, el clouen les signatures dels que hi eren presents, a més d'Arnau Caçà, clergue de Monells i Bernat de Puig de Cruïlles, que actuen com a testimonis ☛

més d'acabar amb les càrregues més feixugues de la servitud –els «mals usos» i la remença–, va ser la consolidació dels drets de propietat –el domini útil– dels habitants dels masos. Així, van poder controlar totalment les noves activitats forestals que s'escampen per les Gavarres i Ardenya des del segle XVI: eren els propietaris dels masos els que fixaven les condicions de treball de les colles de carboners, lleunyataires i peladors de suros que donaven vida a les muntanyes. La riquesa que van generar aquestes activitats es manifesta, a vegades fastuosament, en l'ampliació i embelliment de moltes masies dels segles XVIII i XIX.

Però després van començar les crisis: la fil·loxera va acabar amb moltes vinyes a muntanya, la del suro va significar un fort cop al cor de l'economia del massís i l'incendi del 1927 ho va acabar de rematar. Només les misèries de la postguerra van fer reviure-hi algunes activitats, però des dels anys 50 l'abandó dels masos ha estat imparable. De les prop de trenta cases habitades a la parròquia de Sant Mateu de Montnegre el 1947, avui només en queden dues, can Marcó i can Riera, que no hagin tancat mai les portes ☛

BIBLIOGRAFIA

- VILÀ i VALENTÍ, J. *El món rural a Catalunya*. Barcelona: Curial, 1973.
- CONGOST, R.; TO, L. eds. *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- MALLORQUÍ, E. *Les Gavarres a l'edat mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*. Girona: CCG Edicions-ssociació d'Història Rural de les Comarques de Girona, 2000.